

Mustafa Duman, *Eril Kültür: Destan ve Hegemonik Erkeklik*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2022, 215 Sayfa.

Gökçe Zeynep GÜZEY*

Türk destanları üzerine yapılan araştırmaların temellerini destan derleme ve sınıflandırma çalışmaları oluşturmuştur. Destan derleme ve tasnifleme alanında Türk bilim insanlarından önce Batı’da Radloff, Schafner, Chadwick, Veliyev, Potanin, Milman Parry ve Albert Lord, M. Mowra, Jirmunskiy, Vasselovski gibi araştırmacılar çeşitli çalışmalar kaleme almıştır. Türkiye’de ise Batı’daki destan araştırmalarından bir süre sonra destanların sınıflandırılmasına ya da âşik destanlarına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Türkiye sahasında konuyla ilgili ilk çalışma Fuad Köprülü tarafından kaleme alınan “Destanlarımız” adlı makaledir (Sevindik 2017: 96). Günümüze kadar destanlar ve Türk destanları üzerine binlerce çalışma yayımlanmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı destanların genel özellikleri üzerine yoğunlaşırken büyük çoğunluğunda bir destan kahramanının hikâyesi ya da belirli bir destanın özellikleri üzerinde durulduğu görülmektedir.

Türk destanları üzerine son dönemde yapılmış önemli çalışmalardan biri de Mustafa Duman’ın hazırlamış olduğu “Eril Kültür: Destan ve Hegemonik Erkeklik” adlı eserdir. Kitap, 2022 yılında Kabalcı Yayınevi tarafından yayımlanmış ve kitabın editörlüğünü Hüseyin Aksoy üstlenmiştir. Eser, Türk destanları bağlamında hegemonik erkeğin inşası ve eril kültürün sözlü kültürle olan ilişkisinin incelendiği bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, eseri yazma amacını eril kültürün kuruluşu ve geçirdiği değişimlere bağlı olarak destan geleneğine etkisini ortaya koymak olarak belirtmektedir. Bunun yanı sıra eserde, tam tersi istikamette, destanlar gibi geleneksel anlatıların Türk toplumunda nasıl bir erkeklik kurgusu inşa ettiği değerlendirilmektedir.

Eser (2022) Ön Söz, Giriş, iki ana bölüm, Sonuç ve Kaynaklar kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölüm kendi içinde iki alt başlığa, ikinci bölüm ise dört alt başlığa ayrılmıştır.

Yazar, Giriş kısmında erkeğin inşa aşamalarını oluşturan temel paradigmaları belirleyerek çalışmanın temelini oluşturan zemini ortaya koymuştur. Destanlar eril gücün hâkim olduğu metinlerdir. Kahramanın doğum anından itibaren erkek olma vasıflarına kavuşabilmesi için gerekenler toplumda erkeklerden beklenen özelliklerle benzerdir. Duman bu özellikleri; sünnet olma, heteroseksüel cinsel güce sahip olma, fiziksel güç ve ekonomik kudret ile soyunu devam ettirme olarak sıralamaktadır. Giriş kısmında çalışmanın konusuyla ilgili bilgi veren ve yöntem olarak yapısal inceleme metodunu takip eden yazar, toplumsal cinsiyet açısından erkeklik inşasının belirli bir yapısının olması ve benzer bir yapının destanlarda da var olması gerekçesiyle böylesi bir yöntem takip ettiğini ifade etmektedir. Giriş kısmının son paragrafında ise çalışmanın hedefi “destanlarda hegemonik erkeğin izleri ve temsillerini analiz etmek, destanları bu pencereden ele almak ve anlamlandırmak” olarak belirtilmiştir.

Birinci bölüm; “Ataerkillik: Tanım ve Köken Tartışmaları” ve “Hegemonik Erkeklik” olarak iki başlığa ayrılmıştır. Ataerkillik olgusunun ele alındığı kısımda yazar, ataerkilliğin tanımlarını tartışmaya açmaktadır. Ayrıca, ataerkillik sistemi içerisinde oluşan toplumsal cinsiyet rollerinin sadece cinsiyetle değil aynı zamanda ırk, toplumsal sınıf, engellilik hali ve yaş gibi faktörlerle ilişkili olduğunu ifade eder ve bu bağlamda “kesişimsel

* Öğr. Gör. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi Ortak Zorunlu Dersler Koordinatörlüğü, Türk Dili Bölümü, gokce.z.ozatalay@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2101-4618.

lik” kavramına dikkat çeker. Bu kapsamda hegemonya kavramını irdeleyerek ataerkil sistem içerisindeki hiyerarşik yapının işleyişini anlamlandırmaya çalışır. Sosyal bilimler alanında ataerkilliğin ortaya çıkışını ekonomik ve kültürel boyut olarak iki ana grupta değerlendiren Duman, evrimsel biyoloji ve iklimbilim alanında yapılan çalışmaların da ataerkillik kavramının anlamlandırılmasında kullanıldığına dikkat çeker ve bunlarla ilgili iki çalışmayı örnek olarak gösterir.

Birinci bölümün “Hegemonik Erkeklik” adlı başlığı; “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Hegemonik Erkeklik” ve “Hegemonik Erkekliğin İnşası” adlı iki alt başlığa ayrılmıştır. Birinci bölümün altında ilk olarak “erkek” kavramının tanımı yapılarak hegemonik erkeklik teriminin özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır. Çeşitli araştırmacıların farklı bakış açılarıyla ortaya koyduğu “hegemonik erkeklik” tanımlarını aktaran Duman, tarih boyunca sürekli var olma mücadelesi veren erkeğin erkekliğe geçiş aşamalarında uygulanması gereken ritüelleri sıralar. Duman’a göre bu aşamalar; Türk toplumu açısından sünnet, askerlik ve evlenmeye dayalı ritüeller ile çocuk sahibi olmak ve o çocuğun da heteroseksüel bir birey olarak yaşamasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra yazar, Türk toplumdaki hegemonik erkeklik kurgusunun genel bir tarifini yapmaya çalışmaktadır. Buna göre Türk toplumdaki hegemonik erkeklik kurgusunun temel özellikleri, “Müslüman, heteroseksüel, cinsel açıdan üretken, tam zamanlı iş sahibi, askerliğini yapmış, heteroseksüel çocuklara sahip, engelli olmayan, fiziki ve siyasi iktidara sahip, kültürel normlara uygun giyinen ve konuşan sert mizaçlı” şeklindedir. Duman, bu tarifile toplumda farklı erkeklik biçimlerinin var olduğunu ve aralarında statü bakımından değişiklikler bulunduğunu ifade etmektedir.

“Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Hegemonik Erkeklik” adlı alt başlıkta eleştirel erkeklik çalışmalarının tarihsel süreci hakkında bilgi verilmekte ve hegemonik erkeklik kavramının bilimsel olarak ne zaman ortaya çıktığı belirtilmektedir. “Hegemonik Erkekliğin İnşası” alt başlığında ise erkekliğin inşası sürecinde toplumun bireyi “erkek” yaptığı ifade edilmektedir. Türkiye’deki erkeklik inşasında geçilmesi zorlu aşamaların “1. Sünnet, 2. Askerlik, 3. İş Bulma, 4. Baba Olma” olduğunu belirten Duman, bu sıralamanın bozulmaz bir yapıya sahip olduğunu ifade eder.

İkinci bölümün ilk başlığında “Baba Oğul Çatışması ve Babasız Doğan Kahramanlar” ele alınmaktadır. Türk destan dünyasındaki erkek kahramanların baba figürleriyle olan ilişkilerinin irdelendiği bu kısım; farklı kahramanların anlatıları üzerinden tahlil eden Duman, metinleri baba oğul çatışması motifi ve kahramanın doğumu epizotları bağlamında incelemiştir. İkinci bölümün ilk alt başlığı “İktidar Mücadelesi” adını taşımaktadır. Bu alt başlıkta yazar, baba oğul arası iktidar çatışmasını Ödip kompleksi bağlamında ele alan çalışmalar olduğunu belirtir. Ardından baba-oğul çatışması hakkında kendi hipotezlerini gerekçeleriyle ortaya koyan yazar, iki tarafın zıt kutuplardan oluştuğunu, babanın mevcut düzen ve otoriteyi, oğulun ise yeni düzen ve değişimi temsil ettiğini, bu yüzden de babalık müessesine dayalı bir eski yeni çatışması görüldüğünü ifade etmektedir.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı “Hegemonik Erkekliğin Kutsanması” şeklinde adlandırılmıştır. Duman, bu konuyu babasız doğma motifiyle birlikte inceler ve ona göre babasız doğan kahramanın soyu tanrıya ya da tanrısal güce bağlanarak hegemonik erkekliğin inşası kutsallaştırılmış olur. Kadim mitlerde de görülen bu olguyu yazar, Oğuz Kağan Destanı üzerinden tahlil etmekte ve Oğuz’un doğuşunda ve destanın devamında babasından bahsedilmeyişinin, Oğuz’un kahraman erkek misyonunu güçlendirdiğini ve ona bir kutsiyet sağladığını düşünmektedir.

“Kahramanın Ad Alması- Erkeklik Dünyasına İlk Adım” adlı ikinci bölümün ikinci alt başlığında destan metinlerinde kahramanların ad alma süreci ve bunu hak etmek için gerçekleştirdikleri mücadeleler hegemonik erkeklik bağlamında ele alınmıştır. Duman,

anlatı dünyasındaki kahramanların adları ile karakteristik özellikleri arasında bir ilişki olduğunu ileri sürer ve bu adın o kahramanın kaderi olduğunu belirtir. Yazar, ad alma sürecini ideolojik-sosyopolitik boyut ve ritüel-sosyokültürel boyut olarak ikiye ayırır. Ayrıca, kahramana ideolojik adlar verilerek toplumsal hayattaki rollerinin ataerkil bir atmosferde hegemonik güç tarafından belirlendiğini vurgular ve ritüel boyutta destanlarda erkeğin ad alma sürecinin nasıl işlediğini anlatan örnekler ortaya koyar. Duman'ın ifade ettiğine göre erkeğin inşasında ad almanın rolü günümüzdeki sünnet törenine tekabül etmektedir.

İkinci bölümün üçüncü başlığı “Evlenme ve Çocuk Sahibi Olma-Bireysel Bütünlüğün Tamamlanması” adını taşımakta ve kahramanın yeni bir çekirdek aileye sahip olma sürecini ele almaktadır. Duman; bu kısımda destan dünyasındaki kahraman erkeklerin mutlaka heteroseksüel bir evlilik gerçekleştirmesi gerektiğinin önemini ortaya koyar. Buna ek olarak, kahramanın evliliğini denklik ilkesi ve heteroseksüel iktidarın ilanı hipotezlerine dayandırır. Denklik ilkesine göre idealize edilmiş kahramanın kendisi gibi ideal bir eşle evlenmesi gerekir. Duman, Türk destan kahramanlarının denklik ilkesini statü, güç, fiziksel özellikler, varlık hali ve ilişki tecrübesi bakımından eşleri ile kıyasladığı bir tabloyla açıklar.

Ataerkil toplumsal düzenin ideal temsilcisi olan heteroseksüel kahraman, Duman'ın ifadesiyle karşı cinsle yapacağı evlilik sayesinde kendini gerçekleştirebilir. Bu duruma örnek olarak; Kanlı Koca'nın evlenmek istemesi, Köroğlu'nun kendisi ya da keleşlerine eş bulmak istemesi gibi örnekler üzerinden değerlendirmeler gerçekleştirir. Heteroseksüel erkeğin inşasında bir diğer önemli husus çocuk sahibi olmak hatta bir erkek evladın olmasıdır. Yazarın ifade ettiğine göre evlilik, çocuk sahibi olma ile eş değer görülür ve soyun devamı işlevini de sağladığı için destanlarda oldukça önemli bir yere sahiptir. Ayrıca evliliğin şansa bırakılmaması adına yapılan beşik kertmesi ve erkeğin ekonomik gücünü kanıtlanmasını sağlayan başlık parası gibi uygulamalar hem toplumda hem de motif olarak destan dünyasında sürekliliğini devam ettirmiştir.

İkinci bölümün son başlığı ise “Kahramanın Mücadelesi ve Miras Paylaşımı-Hegemonik Erkeğin Devri” adını taşımaktadır. Hegemonik erkeğin inşası için bir erkeğin askerliğini tamamlaması ve mevcut statü ve erkeklik özelliklerini oğluna aktarması gerektiğini belirten yazar, Oğuz Kağan'ın cihan hâkimiyeti için yaptığı manifesto ve Manas'ın Kırgız halkı için askerleriyle birlikte savaşlara katılması gibi örnekler üzerinden hegemonik erkeklik ve militarizm ilişkisini ele alır. Bu anlatılara göre; her iki kahramanın da destan sonunda elde ettikleri toprakları ve miraslarını oğullarına devrettikleri görülmektedir. Yazar bu kısmı “eril tahakkümün devri” ifadesiyle adlandırmaktadır.

Kitabın sonuç kısmında hegemonik erkeğin tarihsel süreçteki ilerleyişi ve bunun destanlarda nasıl yer aldığına değinilmiş, kahramanın destanda erkeğini kanıtlamak amacıyla hangi eşiklerden geçmesi gerektiği dört maddede ortaya konmuştur. Kahramanın hayatında aşması gereken bu eşikler kitaptaki sırasına göre verilmiştir. Kitap, yazarın yararlandığı “Kaynaklar” ile son bulmaktadır. Yazarın çoğunlukla yabancı kaynaklardan yararlanmış olması Türk halk anlatılarını erkeklik penceresinden ele alan yerli çalışmaların çok fazla olmadığını göstermektedir.

Mustafa Duman'ın “Eril Kültür: Destan ve Hegemonik Erkeklik” adlı çalışması, ataerkillik ve hegemonik erkeklik kavramlarının toplumdaki yansımalarını ve edebi eserlerde özellikle de kahramanın erkek olduğu destan metinlerinde yer almasını ele alan sayılı eserlerden biridir. Türkiye’de bu konularda yapılan çalışmaların kısıtlı olması ve yazarın kitabında yabancı kaynaklardan yararlanması, dünyadaki ataerkillik ve hegemonik erkeklik üzerine yapılan araştırmaları takip etme ve çalışmalara farklı bir perspektiften bakma fırsatı sunmaktadır. Eser, Türk destan dünyasında hegemonik erkeğe bütüncül bir bakış

açısı sunması ve yapısalcı yöntemi benimseyerek eril kültürün destanın çeşitli aşamalarındaki rolüne değinmesi bakımından değerlidir. Ancak ele aldığı destan örnekleri Türk dünyasındaki destan metinlerinin az bir kısmını kapsamaktadır, bu bakımdan incelenmeyen destanlarda hegemonik erkeklığın nasıl yer aldığı konusu gelecekte yapılabilecek çalışmalara kapı aralamaktadır. Eserin litaratüre bir başka katkısı da destan kahramanının destan kurgusu içinde hangi eşiklerden geçtiğini, kahraman üzerinden hegemonik erkeklığın temel özelliklerini, inşa sürecini ve değişimlerini göstermesi, aynı zamanda Türk kültür hayatı içerisinde nasıl yer aldığını da belirtmesidir. Tüm bu yönleriyle eser, kendisinden sonra yapılacak çalışmaları yönlendirebilecek nitelikte olup destanlarda hegemonik erkeklik ve eril kültür üzerine yapılan çalışmalar arasında kaynak eser olarak yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

Sevindik, Azem (2017). "Eski ve Yeni Destan Araştırmaları Üzerinden Türk Destan Araştırmalarına Genel Bir Bakış". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, s. 90-99.